

УДК 378. 4. 091. 12. 011. 3 – 051 (477. 54)

О. П. РОСЛАВСЬКИЙ–ПЕТРОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ-МЕТОДИСТ ХАРКІВСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

С. М. Куліш

В статті з історико-педагогічної точки зору аналізується науково-педагогічна діяльність проф. Харківського університету ХІХ ст. О. П. Рославського-Петровського. Звернуто увагу на його проекти і плани щодо реформування освіти в університеті, пошуки ефективних шляхів в оцінюванні студентів. Підтримував ідею щодо університетської автономії.

Ключові слова: університет, Міністерство народної освіти, університетський Статут, Вчена рада.

Вирішуючи проблеми реформування вищої освіти в Україні, ми звертаємося до історії університетської освіти минулих часів. Як і в минулому, так і в сучасних умовах професійний склад науково-педагогічних працівників ВНЗ потребує аналізу навчально-педагогічного і наукового досвіду минулих років.

Мета статті – проаналізувати діяльність одного із вітчизняних професорів Харківського університету ХІХ ст. – О. П. Рославського-Петровського: який поєднував у собі «фанатика науки, гуманіста, інтелігента, методиста, декана та ректора університету.

Діяльність Олександра Петровича Рославського-Петровського (9(21) квітня 1816 – 25 грудня 1871р. (6 січня 1872 р.) відображена епізодично у науково-педагогічних та історико-педагогічних, працях, енциклопедіях, навчальних посібниках. До неї зверталися такі вчені різних епох, як Г. Афонюшкіна, В. Бузескул, Г. Данилевський, Ю. Кисельова, М. Костомаров, С. Лиман, С. Посохов та інші. В той же час досить різноманітна за характером занять його праця в Імператорському Харківському університеті, самотність особистості, про що свідчать спогади сучасників О. П. Рославського-Петровського, потребує подальших досліджень.

Не повторюючи добре відомих автобіографічних даних щодо О. П. Рославського-Петровського, наголосимо насамперед на тому, що

він уявляв собою той тип дореволюційного професора, який поєднував у собі «фанатика науки» і справжнього, рафінованого інтелігента. Певно, він не був для студентів лише «професором-сухарем», невинуватим педантом саме через свою щирість, безпосередність, гуманність. Не маючи особистого життя (і після смерті матері він залишився одинаком), О. П. Рославський-Петровський присвятив себе університету, він навіть помер у його стінах.

У якості ординарного (раніше ад'юнкт-професора) професора, доктора історичних наук, політичної економії і статистики він викладав ці предмети не лише в університеті. Скажімо, з 13 грудня 1844 р. по 31 серпня 1852 р. читав лекції з загальної історії в Педагогічному інституті, що був структурним підрозділом університету. При цьому мова не могла йти про фінансову вигоду від них, адже його річна оплата там складала всього 114 руб. 30 коп. Тричі (в 1853, 1857 – 1858, 1866 – 1868 рр.) був деканом історико-філологічного факультету, двічі займав посаду цензора неофіційної частини «Харьковских губернських ведомостей». У зв'язку з від'їздом ректора університету К. К. Фойгта на лікування за кордон О. П. Рославський-Петровський з 12 червня по 13 листопада 1858 р. був виконуючим обов'язки ректора Харківського університету. Потім з 12 квітня 1859 р. по 6 вересня 1862 рр. – ректором університету. Протягом 14 років (до 3 лютого 1854 р.) входив до складу комісії з випробовування осіб, що бажали одержати звання домашніх учителів та вчительок [1].

Маючи більше нахил до наукової, ніж викладацької праці, О. П. Рославський-Петровський, за висловом історика М. Н. Петрова, «не мав дару жвавого і живого усного слова» [2]. Менше всього він був для студентів консультантом, мотиватором чи радником. Для нього на першому плані були організаційні, методичні, але не психолого-педагогічні аспекти навчальної діяльності, інформаційної культури. Емоційно-почуттєвий компонент у викладацькій роботі О. П. Рославського-Петровського був майже не задіяний через його звичку добиватися від студентів точної відповіді, яка б не відхилялася від тексту лекцій. Саме тому студентам доводилося зубрити такі висловлювання професора, як, наприклад: «Статистика есть посредница между математикой и поэзией, между алгебраическими выкладками и высоким лиризмом». На жаль, він дещо шепелявив,

матеріал викладав надто швидко, причому густим басом, педантично дотримуючись завченого ним тексту [3, с. 253; 4, с. 98].

В той же час знайомство з текстами тих лекцій О. П. Рославського-Петровського, що збереглися до нашого часу, добре видно, що в них автор намагався гармонійно поєднати критичність, філософічність, суспільно-виховне значення історії з художньою формою викладу. Не випадково він 12 вересня 1851 р. проводив публічну лекцію зі всесвітньої історії у присутності великих князів Миколи Миколайовича та Михайла Миколайовича [5, с. 115].

О. П. Рославський-Петровський постійно наголошував про тернисті шляхи до істини в історичній науці, багато перешкод у її пошуках. Хоча, за його висловом «історики – термометри морального світу», але вони теж часто помиляються, висувають різні за змістом гіпотези. Цілком зваженим був його висновок щодо суб'єктивності оцінок минулого вченими, що аналізували історичні події через кілька століть. Одним з перших О. П. Рославський-Петровський зазначив процес падіння авторитетів, що проходив поступово і корелювався з рівнем масової освіченості. Як і В. Ф. Цих, М. М. Лукін, він фактично вводив до тканини лекцій історіографічні елементи [6, с. II–V; 7, с. 187; 8, с. 226].

Зауважимо, що, незважаючи на свою вірнопідданість Російській імперії, О. П. Рославський-Петровський не підтримував тезу міністра народної освіти графа С. С. Уварова щодо «гадательности» історії [9, с. 80], тобто висновку про неможливість більш-менш точного відтворення історичної істини.

Ще 18-річним юнаком він упевнено писав матері, що мав схильність до вивчення словесних та юридичних наук. Запевняв її, що «за успіхи свої у словесності чи політиці можу ручатися вперед» [10, а.1].

Саме О. П. Рославський-Петровський став першим історіографом Харківського університету, хоча праця, у якій висвітлювалася його діяльність, носила суто інформаційний, а не аналітичний характер [11].

В кінці 40-х рр. XIX ст. серед університетських викладачів Російської імперії тривала дискусія щодо доцільності проведення випробувань колегіально чи певним викладачем того чи іншого предмету. О. П. Рославський-Петровський вважав, що досвід Санкт-Петербурзького університету, де студентів екзаменував один

викладач, без участі інших членів факультету, цілком придатний і в Харківському. На його думку, викладач не може помилятися, оцінюючи знання студентів, а від упередженості його повинна стримувати висока моральність. Якщо й виникала незгода між викладачем та членами факультету щодо оцінки знань студента, то, як правило, мова йшла про більш високий бал. В будь-якому разі, переконував О. П. Рославський-Петровський членів Ради, викладач краще міг судити про знання студентів, ніж колеги, які не читали лекцій з даної дисципліни. Тим більше, що для студентів, які мали стимул до навчання через любов до науки, форма контролю мала другорядне значення. А для тих, що мали на меті отримати атестат випускника університету заради державної посади, питання колегіальності чи персонального екзаменатора взагалі не мало сенсу. О. П. Рославський-Петровський обстоював також заміну перехідних випробувань остаточними репетиціями. Адже на проведення прискіпливих іспитів у членів комісії постійно не вистачало часу, вони надто швидко завершували опитування. Знаючи цю систему, студенти часто ризикували вивчати лише частину питань, тому контроль знань ставав формальним [12, с. 433–437].

Однак більшість професорів Харківського університету, керівництво Міністерства народної освіти, попечитель Харківського навчального округу С. О. Кокошкін (він водночас був і губернатором) підтримали систему колегіального контролю знань студентів. При цьому посилювалися на те, що саме вона здатна перебороти всевладдя професури, викоринити хабарництво й упередженість (в архіві Міністерства народної освіти збереглося чимало скарг щодо вказаних вад від батьків Харківських студентів) [13, с. 42–44].

У 1859 р. О. П. Рославський-Петровський, уже на посаді ректора, запропонував Вченій раді відмінити курсові випробування. Адже вони лихоманили завершення навчального процесу, студенти масово пропускали лекції [14]. Однак ні професура університету, ні керівництво освітньої системи імперії з цим не згодилися. Олександр Петрович добре бачив особливості моделі існуючої Вченої ради, її можливості стосовно змісту тодішніх соціальних замовлень. Зокрема, визнаючи високий рівень духовно-культурної атмосфери Ради, він вважав за необхідне виключити її членів з системи контролю за поведінкою студентів. Адже у 40–50-х рр. він багато в чому мав формальний, заідеологізований характер. Саме тому, запевняв

О. П. Рославський-Петровський, члени Ради – як правило, романтично-творчі особи, з вузькопрофесійною адаптованістю, були «надто поблажливі судді у справі порушення форм» [15, с. 448].

Хоча О. П. Рославський-Петровський не був затятим ретроградом щодо імплементацій нових форм поповнення викладацького корпусу, але у 1857 р. він підтримав тих членів історико-філологічного факультету, які відкидали доцільність конкурсів при виборах на викладацькі посади. Адже з 1849 по 1862 рр. конкурси на заміщення посад на факультеті не досягали мети, тому половина викладачів і проявила скептицизм [16, С. 71]. З іншого боку, наполегливо обстоював ідею розподілу історико-філологічного факультету на кілька розрядів. У своєму першому проекті О. П. Рославський-Петровський запропонував два розряди, потім – три: історичних наук, стародавньо-класичної філології та слов'яно-російської філології. У грудні 1859 р. він відправив цей документ до Міністерства народної освіти, але відповіді так і не дочекався [17, с. 40–42]. Логіку його пропозицій влада визнала пізніше.

У травні 1863 р. О. П. Рославський-Петровський взяв участь у дискусії щодо університетської проблеми, започаткованої М. І. Пироговим у статтях «Чего мы желаем?» та «университетский вопрос». Погоджуючись з ідеями М. І. Пирогова щодо університетської автономії, боротьби з непотизмом, посилення здорової конкуренції серед професури, розширення прав доцентів. Водночас він не згоджувався з його тезою щодо наявності «ледь не мікроскопічної групи» студентів, зацікавлених у набутті якнайбільше знань. Надто рано ліквідували, вважав О. П. Рославський-Петровський, головний педагогічний інститут у Санкт-Петербурзі. Тому він не заперечував логічності висновку М. І. Пирогова «делаемся педагогами, отрицая педагогию» [18, с. 6–7, 16, 25].

Маючи досвід декана і ректора О. П. Рославський-Петровський вніс кілька слушних зауважень, які стосувалися проекту нового університетського Статуту, прийнятого у 1863 р. Він зауважував, що попечитель навчального округу повинен мати вплив на стан справ в університеті. При закритості Вченої ради, квалітету суспільної думки, рішення професорської колегії, включаючи й кадрові проблеми, прийняті з врахуванням точки зору попечителя, будуть більш точними. До того ж, спостерігаючи за поведінкою членів Ради, О. П. Рославський-Петровський відзначив, що частина професорів не

виявляють зацікавленості до обговорюваних проблем, байдуже ставляться до них, читають газети або розмовляли [19, с. 319–322, 370–371].

Майже рік після 6 вересня 1862 р. О. П. Рославський-Петровський знаходився поза штатом. Продовжував вивчати індійську філософію (ще в 1851 р. опублікував вперше у Російській імперії підручник з історії стародавнього Сходу), працював над посібниками з історії стародавнього Єгипту, Месопотамії, Індії, спецкурсами з історії окремих країн стародавнього Сходу. У березні 1864 р. на засіданні Вченої ради прохав надати посаду професора на кафедрі загальної історії, обіцяючи протягом трьох-чотирьох років підготувати повний курс філософії історії [20, с. 13–14]. Тому що історико-філологічний факультет відчував дефіцит викладачів по більшості дисциплін, Рада згодилась, щоб О. П. Рославський-Петровський вів курс «Загальний вступ до історії та історії стародавньої цивілізації». Фактично мова йшла про лекції з історії стародавнього Сходу, Греції та Риму з розрахунку по 3 год. щотижнево. Навіть коли б інший викладач вів усі відділи стародавньої історії, лекції Рославського-Петровського не виглядали б дублюючими. Його виклад матеріалу мав філософське, культурне спрямування. Але бажання сконцентруватися на науковій діяльності, а не викладанні, все ж перемогло, і О. П. Рославський-Петровський відмовився від штатної посади професора, залишившись поза штатом. Згодився лише вести спецкурс зі стародавньої історії з невисокою оплатою – 1200 руб. щорічно [21, с. 15].

Знаючи про важке матеріально-фінансове становище О. П. Рославського-Петровського, його друзі звернулися до керівництва Міністерства народної освіти з проханням надати йому певну посаду в столиці. Його багатий досвід 25-річної служби в Харківському університеті міг би бути використаним з користю для освіти країни. При цьому автор листа зауважував, що у колишнього ректора немає інших коштів, крім пенсії і навіть на переїзд до Санкт-Петербургу їх не вистачить [22, а.1]. Так як відповіді зі столиці не було отримано, у квітні 1865 р. Вчена рада згодилась залишити його на посаді професора по курсу стародавньої історії ще на 5 років («за» – 15, «проти» – 7), та надати кошти на публікацію двох його праць [23, с. 1].

Ставши ще й деканом історико-філологічного факультету, О. П. Рославський-Петровський на засіданнях Вченої рад постійно

піднімав питання професійно-наукової підготовки педагогічних кадрів, організації навчального процесу, використовуючи оновлену освітню парадигму у Статуті університетів 1863 р. Зокрема, його турбувала тривала відсутність у навчальних планах філософії (наприклад, у 1866 р. вона викладалася лише у Московському, Київському й Дерптському університетах). Через відсутність відповідних науково-педагогічних сил він пропонував звільнити викладачів і вихованців духовних академій від додаткових кандидатських та магістерських випробувань, якщо вони будуть заповнювати кафедру філософії. Звичайно, лише після уважного розгляду їхніх наукових праць і професійної компетентності. Адже після заборони в 1849 р. викладання філософії в російських університетах саме діячі Синоду російської православної церкви розробили програми логіки й дослідної психології, хоча і в богословському дусі [24, с. 51, 58, 63].

Безумовно, О. П. Рославський-Петровський міркував логічно, бо його опоненти в Вченій раді не враховували, що в духовних академіях Російської імперії ще з початку XIX ст. не лише викладачі, але й студенти перекладали праці німецьких філософів. У Московському та Київському університетах склалися школи, які сполучали концепції християнського платонізму з ідеями німецьких філософів. Що стосувалося тодішньої влади, то вона, боячись революційних потрясінь на Заході Європи, змішувала філософські науки з політичними [25, с. 13].

Свою точку зору О. П. Рославський-Петровський висловив і щодо викладання порівняльного мовознавства, яке раніше було відсутнє в університетах держави. Він звернув увагу на те, що для цього предмету не так важливі зовнішня і словесна форми викладу матеріалу, як його математизація. Запропонував стажування майбутніх викладачів порівняльного мовознавства за кордоном [26, с. 58].

Напружена праця, відсутність повноцінного відпочинку, самотність і хвороби підточували сили Олександра Петровича, він ставав для багатьох диваком через свою неухважність, непристосованість до буденного життя. У кінці березня 1870 р. він відмовився від пропозиції історико-філологічного факультету залишитися на кафедрі на чергові п'ять років. Попрохав продовжити термін перебування на посаді лише на два роки, щоб одержати звання

заслуженого професора. Йому пішли назустріч: 21 член Вченої ради «висловилися» кулями «за», лише четверо були «проти» [27, с. 142–143].

Весь пройдений ним шлях, це ідея людяності, гуманності. Це була людина в найкращому розумінні цього слова: фанатик науки, інтелігент, гуманіст. Його думки були в області широких планів і проєктів, направлених на розвиток освіти в університеті. В той же час він був вічним страждальцем, одинаком і помер в стінах рідного університету.

Література

1. Архів музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ф.1, оп. 4, п. 5 (без арк.)
2. Лавровский Н. Некролог / Н. Лавровский // Харьковские губернские ведомости. – 1872. – 13 января.
3. Вейнберг П. Харьковский университет в пятидесятых годах (Из личных воспоминаний) / П. Вейнберг // Русское богатство. – 1905. – № 2. – С. 245–258.
4. Де-Пуле М. Харьковский университет и Д. И. Каченовский. Культурный очерк и воспоминания из 40-х годов / М. Де-Пуле // Вестник Европы (СПб.). – 1874. – Т.1. – С. 75–115.
5. Данилевский Г. А. П. Рославский-Петровский / Г. Данилевский // Лицей князя Безбородко. Издал граф Г. А. Кушелев-Безбородко. – СПб.: В тип. Импер. Акад. наук, 1859. – С. 112–116.
6. Рославский-Петровский А. П. Введение в курс истории главных народов древнего мира и их цивилизаций / А. П. Рославский-Петровский. – Х. : В универс. тип., 1870. – ЛП с.
7. Рославский-Петровский А. П. Введение в курс истории цивилизаций / А. П. Рославский-Петровский // Духовный вестник (Х.). – 1865. – Т.10. – С. 6–25, 157–187.
8. Киселёва Ю. А. Историографические сюжеты в творчестве учених-историков Харьковского университета первой половины XIX века / Ю. А. Киселева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 965. – Вип.43. – Х., 2011. – С. 219–229 (Серія: Історія).
9. Иванова Т. Н. Научное наследие В. И. Герье и формирование науки всеобщей истории в России (30-е гг. XIX – начало XX века) / Т. Н. Иванова. – Чебоксары : изд-во Чувашского ун-та, 2010. – 382 с.
10. Державний архів Харківської області, ф. 1011, оп.1, спр. 19.
11. Рославский-Петровский А. П. Об ученой деятельности Императорского Харьковского университета в первое десятилетие его существования / А. П. Рославский-Петровский // Журнал Министерства народного просвещения (СПб.). – 1855. – Ч. 87. – История просвещения и гражданского образования. – С. 1–36.

12. Из «записки к проекту правил испытания для перевода и выпуске студентов Императорского университета // Вишленкова Е. А. Русская профессура: университетская корпоративность или профессиональная солидарность? / Е. А. Вишленкова, Р. Х. Галиуллина, К. А. Ильина. – М.: Новое литератур. обозрение, 2012 – С. 428–438.
13. Вишленкова Е. А. «Воспроизводство себе подобных» в российском университете первой половины XIX века / Е. А. Вишленкова, К. А. Ильина. – М.: Издат. дом Высшей школы экономики, 2011 – 52 с.
14. Записка А. П. Рославского-Петровского в совет // відділ книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів Центральної наукової бібліотеки Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна, 1122/с, № 609. – 2а.
15. Мнение исправляющего должность ректора унив-та пр-ра ХИУ А. П. Рославского-Петровского // Е. А. Вишленкова, Р. Х. Галиуллина, К. А. Ильина. – М.: Новое литератур. обозр., 2012. – С. 447–452.
16. Халанский М. Г. Опыт истории историко-филологического факультета Императорского Харьковского университета М. Г. Халанский. – Х.: В универс. тип., 1906. – 168 с.
17. Протокол заседания Совета 18 февраля 1864 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. – 1863–1865. – июль-декабрь. – С. 26–55.
18. Рославский-Петровский А. П. Русские университеты и «Университетский вопрос» г-на Пирогова / А. П. Рославский-Петровский. – Х.: В универс. тип., 1864. – 68 с.
19. Замечания на проект общего Устава Императорских российских университетов. Часть I. – СПб., 1862. – 479 с.
20. Протокол заседания Совета 16 марта 1864 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. 1863 – 1865. – июль-декабрь. – С. 7–18.
21. Протокол заседания Совета 6 октября 1864 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. 1863 – 1865. – июль-декабрь. – С. 1–30.
22. Державний архів Харківської області, ф.1011, оп.1, спр.16. – 2 арк.
23. Протокол заседания Совета 17 августа 1865 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. 1863 – 1865. – июль-декабрь. – С. 1–21.
24. Протокол заседания Совета 8 марта 1866 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета 1866 года. – 1867. – № 3. – С. 41–72.
25. Ганиянц М. В. Российское любомудрие в первой половине XIX века: философия и история философии в университетских и духовных академиях. Автореф. дис. на соискание науч. ступеня канд. истор. наук: спец. 07.00.02. – «Отечественная история». – М., 2003. – 40 с.
26. Протокол заседания Совета 8 марта 1866 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета 1866 года. – 1867. – № 3. – С. 41–72.

27. Протокол заседания Совета 31 марта 1870 года // Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета и приложения к ним 1870 года. – № 6. – С. 125–144.

А. П. РОСЛАВСЬКИЙ-ПЕТРОВСЬКИЙ - ВЫДАЮЩИЙСЯ УЧЕНЫЙ-МЕТОДИСТ ХАРЬКОВСКОГО ИМПЕРАТОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

С. М. Кулиш

В статье с историко-педагогической точки зрения анализируется научно-педагогическая деятельность проф. Харьковского университета XIX ст. А. П. Рославского-Петровского. Обращено внимание на его проекты и планы по поводу реформирования образования в университете, поиск эффективных путей в оценке знаний студентов. Активно поддерживал идею университетской автономии.

Ключевые слова: университет, Министерство народного образования, университетский Устав, Ученый совет.

A. P. ROSLAVSKIY-PETROVSKIY IS PROMINENT SCIENTIST-METHODIST OF KHARKOV EMPEROR'S UNIVERSITY

S. M. Kulish

The article analyses research and educational activities of Mr. A.P. Roslavskiy-Petrovskiy, Kharkiv University professor of the 19 th. century, from the historical and educational point of view. The attention has been paid to his projects and plans concerning education reformation at the university, search of the efficient ways to assess students' knowledge. He was an active supporter of the idea of university autonomy.

Key words: University, Ministry of Public Education, University Statute, Academic Council.

Куліш С.Н. – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна) vk@univer.kharkov.ua

Serhiy M. Kulish - PhD in historical sciences, associate professor V.N. Karazin Kharkiv National University vk@univer.kharkov.ua

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Є. А. Зеленов

Reviewer – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Ye. A. Zelenov

УДК 378.016:78.087.68 (043)

**ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКАЛЬНОГО
ИСКУССТВА К ОРГАНИЗАЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО**